

taklık suretiyle işletebilir. Harcama kalemlerinin tâbi olduğu bu farklı hükümleri göz önüne alan Hanefîler beytûlmâli zekât, humus ve fey beytûlmâli olarak üç grup halinde mütalaa etmişlerdir. Buluntu malları ise ayrı olarak düşünüp bu ayrımı dörde çıkaranlar da vardır. Devlet başkanı ihtiyaç halinde zekâtın sarf yerlerine fey gelirlerinden harcama yapabilir. Ancak zekât gelirini sarf yerleri dışına harcamak zorunda kalırsa daha sonra bu meblağı zekât beytûlmâline ödemek zorundadır.

Beytûlmâlin harcama kalemlerini de başlıca şu gruplar altında toplamak mümkündür: 1. Maaşlar. Beytûlmâl giderlerinin en önemli kalemini oluşturan maaşlar Hz. Peygamber döneminden itibaren bu kurum tarafından karşılanmıştır. Zekât gelirlerini toplamakla görevlendirilmiş memurların (âmil) maaşları da beytûlmâlden verilmeyle birlikte bunlar genel gelirlerden değil zekât gelirlerinden karşılanır. 2. Ordunun giderleri. Özellikle geçmiş dönemlerde beytûlmâlin en önemli gider kalemini teşkil etmiştir. 3. Diğer kamu giderleri. Genel olarak bayındırlık, eğitim, sağlık hizmetleri gibi diğer hizmetlerin masrafları bu grubu oluşturur. 4. Zekât ve humus giderleri. Zekât ve humus gelirleri Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilen kimselere dağıtılmaktadır. Zekâtta hak sahibi olanlar fakirler, miskinler, zekât memurları, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler (müellefe-i kulûb), köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış olanlardır. Humus gelirlerinde hak sahibi olanlar ise yetim, miskin ve yolda kalmışlardır. 5. Genel yardımlar. Beytûlmâlden ihtiyaç sahibi halka yapılan yardımlar da önemli bir gider kalemini oluşturmaktadır. Nitekim Hulefâ-yi Râşidîn döneminde zekât dışındaki devlet gelirlerinden müslümanlara belli esaslar dahilinde ödemeler yapılmıştır. Hz. Ömer bu ödemeleri İslâm'a girmeye öncelik ve cihada katılma esasına dayanan bir sınıflandırmaya göre yapmaktaydı. Âkile*si olmayan veya fakir olan kimselerin diyetleri de beytûlmâl tarafından ödenir.

Bu giderler karşılandıktan sonra beytûlmâlde bir gelir fazlası kalırsa Hanefîler'e göre bu muhtemel masrafları karşılamak üzere beytûlmâlde alıkonur. Şâfiîler'e göre ise gelir fazlası bekletilmeden kamu yararına harcanır, ancak za-

ruri harcamayı gerektirecek yeni ihtiyaçlar ortaya çıktığı takdirde bunları karşılamak bütün müslümanlara farzdır. Bu konuda öne sürülen üçüncü bir görüş, bu fazlalığın muhafaza edilmesi veya kamunun yararına harcanması hususunun devlet başkanının takdirine bırakılması şeklindedir.

Bugün olduğu gibi devletin belirli bir zaman dilimi içindeki gelir ve giderlerinin önceden tahmin ve tasdikini içeren bir karar anlamındaki bütçe anlayış ve uygulamasına beytûlmâl kurumunun uzun tarihi içinde rastlanmamakta ise de devletin yıllık gelir ve giderlerinin birbirine denk olması, özellikle giderlerin gelirleri aşmaması gerektiği anlayışı hemen ilk dönemlerden itibaren mevcuttur. Hz. Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye gönderdiği bir yazıda yılda bir gün devlet hazinesinin tamamen boş olduğunu belirtmekte, bununla da yıllık gelir fazlasının müslümanlara tamamen intikal ettirildiğini ve gelir gider denkleğinin sağlandığını anlatmak istemektedir. İbn Ebû'r-Rebî, Abbâsî Halifesi Mu'tasım-Billâh'a sunduğu eserinde gelirlerin giderlerden fazla olduğu bir devlette devlet başkanının doğru yolda, az olduğu bir devlette de yanlış yolda bulunduğunu, gelir ve giderlerin birbirine denk olmasının ise normal dönemler için makul telakki edildiğini belirtmektedir (Yeniçeri, s. 261-265).

İslâm tarihinde beytûlmâlin başka fonksiyonlar da icra ettiği görülmektedir. Bunların başında onun şahıslara borç vermesi gelmektedir. Özellikle İslâm tarihinin ilk dönemlerinde beytûlmâlin bu fonksiyonunun büyük işlerlik kazandığını söylemek mümkündür. Meselâ İbnü'l-Esir, Hz. Ömer'in Hind bint Utbe'ye beytûlmâlden 4000 dirhem borç verdiğini ve Hind'in bu parayı ticarî faaliyetlerinde kullandığını nakleder (el-Kâmil, III, 62). İbn Sa'd ve Taberî bizzat Hz. Ömer'in de muhtelif vesilelerle beytûlmâlden borç aldığı rivayet ederler. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Basra valiliğinde bulunan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, halifenin iki oğlu Abdullah b. Ömer ve Ubeydullah b. Ömer'e Basra beytûlmâlinde Medine'deki merkez beytûlmâline götürülmek üzere bir miktar para vermiş, onlar da bu para ile Irak'tan ticaret malı alıp Medine'ye götürmüşler ve orada satıp beytûlmâlin parasını ödemişlerdir. Hz. Ömer bu ticaretten elde edilen kârın yarısını beytûlmâl için alıkoymuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

- Müşned*, I, 200; V, 445; Buhârî, "Zekât", 20, 60, 68-69; Müslim, "Zekât", 161; Ebû Dâvûd, "İmâre", 35; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 80; Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, s. 19-29, 45-51, 82-94, 131-137, 142-148; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, Kahire 1353, s. 261; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 276; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvan), s. 135; Taberî, *Tarih*, Kahire 1939, I, 1850; V, 321; Cehşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 12; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 33-36; Mâverîdî, *el-Ahkâmû's-sultâniyye*, s. 266-268; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmû's-sultâniyye*, s. 251-253; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 62; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, I, 91; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, s. 20; Muhammed Kürd Ali, *el-İdâretü'l-İslâmiyye*, Kahire 1934, s. 1, 8, 14; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 362-387; Barkan, *Kanunlar*, s. 19, 34, 69, 80, 115, 117-118, 210, 245, 280, 288, 297, 299-300, 317, 326, 354, 385; S. A. Q. Huseynî, *Arap Administration*, Madras 1948, s. 19-20; Mez, *el-Hadâretü'l-İslâmiyye*, I, 189-236; D. Sourdel, *Le Vizirat 'Abbâside*, Damas 1959-60, I, 123; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1953, I, 490; a.mlf. — Ali İbrâhim Hasan, *en-Nuzumü'l-İslâmiyye*, Kahire, ts. (Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısıriyye), s. 221-250; E. Tyan, *L'Histoire de l'organisation judiciaire en pays d'Islam*, Leiden 1960, s. 404-410; Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara 1963, s. 75, 81; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 177-178, 231; a.mlf., "Budgeting and Taxation in the Time of Holy Prophet", *JPHS*, III/1 (1955), s. 1-11; Reuben Levy, *The Social Structure of Islam*, Cambridge 1979, s. 305-327; Kose' Morimoto, *The Fiscal Administration of Egypt in the Early Islamic Period*, Dohosho 1981, s. 91-139, 200-222; Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul 1984, s. 47-55, 261-265; Abdülkerîm Abduh Hatâmîle, *el-Binyetü'l-idâriyye li'd-devleti'l-Abbâsiyye fi'l-kamî's-şâli'i'l-hicrî*, Amman 1406/1985, s. 56-65; Abdülhüseyn Ali Ahmed, *Beytû'l-mâl fi'l-aşri'l-Abbâsiyyi'l-evvel* (doktora tezi 1989), Mektebetü Nâdi Talebeti Katar bi'l-Kahire, nr. 15, s. 283-296; Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 297-301; II, 151-169; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahtilleri*, İstanbul 1990, I, 149-150, 181-182; II, 53, 119; S. M. Imamuddin, "Bayt al-Mal and Banks in the Medieval Muslim World", *IC*, XXXIV/1 (1960), s. 22-30; Zekerîyya Muhammed el-Kudat, "Beytû'l-mâl fi 'aşri'r-resûl", *Abhath al-Yarmouk*, IV/1, İrbid 1988, s. 7-35; Ebû'ulâ Mardin, "Beytûlmâl", *İA*, II, 591-593; Pakalın, I, 225-226; N. J. Coulson — R. Le Tourneau, "Bayt al-Mâl", *EI²* (İng.), I, 1141-1149; "Beytû'l-mâl", *Mv.F*, VIII, 242-264.

MEHMET ERKAK

BEYTÜLMÂ MÜR

(البيت المعمور)

Semada, içinde meleklerin ibadette bulunduğu rivayet edilen mâbed.

"Mâmur ev" veya "mâmur mâbed" anlamına gelen el-beytû'l-ma'mûr, Kur'an-ı Kerim'de (et-Tûr 52/4) Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekânın adı olarak ge-

çer. Bir yerin māmurluğu, bakımlı ve düzenli oluşundan başka gelen gideninin ve ilgi göstereninin fazla oluşuyla da ilgilidir. Kur'an'da mâbedlerin imar edilmesi, maddî onarım ve bakımdan çok mânevî onarım demek olan zikir ve ibadet esasına bağlanmıştır (bk. el-Bakara 2/114; et-Tevbe 9/18-19). Bu sebeple beytülma'mûrun semada meleklerle ait bir mâbed veya dünyada bütün müslümanların mâbedini teşkil eden Kâbe olabileceği hususunda görüşler ileri sürülmüştür.

Beytülma'mûr ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den çeşitli hadisler rivayet edilmiştir. Bu hadislerle göre Resûlullah'a mi'rac esnasında beytülma'mûr gösterilmiştir. Burası "yedinci semada melekler için inşa edilmiş, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70.000 meleğin ziyaret edip ibadette bulunduğu bir mâbeddir" (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6, "Menâkıbü'l-enşâr", 42; Müslim, "İmân", 259, 264; Nesâî, "Şalât", 1; *Müsned*, III, 149, 153; IV, 207, 209, 210). Beytülma'mûrun dördüncü veya altıncı semada olduğuna dair rivayetler de vardır.

Hız. Ali'nin de bir soru üzerine beytülma'mûru, gökte bulunan ve Kâbe'nin, yerdeki kutsiyetine benzer bir kutsiyete sahip olan, her gün 70.000 meleğin ziyaret edip namaz kıldığı, bir diğer adı da durâh olan bir yer, bir mescid olarak tanımladığı rivayet edilmektedir (Taberî, XXVII, 10).

Rebi' b. Enes'ten nakledilen bir görüşe göre beytülma'mûr, Hız. Âdem'den Hız. Nûh zamanına kadar Kâbe'nin yerinde bulunuyordu. Hız. Nûh, halkından hac maksadıyla onu ziyaret etmelerini istemiş, fakat onlar buna uymamışlardır. Meydana gelen bir su baskını üzerine de Kâbe hizasında dünya semasına yükseltilmiş olup onu her gün 70.000 melek ziyaret etmektedir ve bu durum sûr'un üfleneceği güne kadar devam edecektir (bk. Mâverî, IV, 110).

Hasan-ı Basrî'den gelen bir rivayete göre ise beytülma'mûr Kâbe'dir. Kâbe'nin "mâmur" diye nitelendirilmesinin sebebi, meskûn olması ve çok sayıda müslüman tarafından ziyaret edilmiş bulunmasıdır. Onun bu yorumu el-beytülma'mûrun yer aldığı âyetler dizisinin ifade ettiği genel anlama daha uygun düşmektedir. Çünkü Tûr sûresinin ilk altı âyetini oluşturan bu dizide önemleri sebebiyle üzerlerine yemin edilen şeyler (Tûr dağı, yazılmış kitap, gök, deniz) insanın duyularıyla idrak ettiği belli şeylerdir. Bunlar arasında yer alan beytülma'mû-

run da o tür nesnelerden olması daha uygun görünmektedir.

Tasavvufî eserlerde beytülma'mûrun zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki delâleti olduğu kabul edilmektedir. Zâhirî delâleti, yedinci semada melekler tarafından mâmur hale getirilen ve durâh denilen bina, bâtinî delâleti ise Hakk'ın tecelli ederek mâmur eylediği mümin kalbidir.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, III, 149, 153; IV, 207, 209, 210; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6, "Menâkıbü'l-enşâr", 42; Müslim, "İmân", 259, 264; Nesâî, "Şalât", 1; Ezrakî, *Aḥbâru Mekke* (Melhas), I, 49-51; Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (nşr. Hıdır Muhammed Hıdır), Küveyt 1402/1982, IV, 110; Sehl et-Tüsterî, *Tefsîrül-Kur'ânî'l-azîm*, Kahire 1908, s. 94-95; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXVII, 10-11; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, XXVIII, 239; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 169-171; III, 438, 526; IV, 328; a.m.f., *Muḥâḍaratü'l-eberrâr*, İstanbul 1305, I, 400; Beyzâvî, *Envâr-ut-tenzîl*, İstanbul 1285, II, 467; *Tecrid Tercemesi*, X, 71; Elmallı, *Hak Dini*, VI, 4551; *el-Mu'cemü's-şâfi*, s. 226-228.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

BEYTÜLMİDRÂS

(بيت المدراس)

Yahudilerin dinî eğitim ve öğretim yaptıkları yer.

İbrânîce **bet (ha)- midraş** "çalışma evi" demektir. Midraş kelimesi Ahd-i Atîk'te "tefsir" anlamında kullanılmıştır (II. Tarihler, 13/22; 24/27). Kutsal metinlerin yorumlarını ihtiva eden eserlere de midraş denilmektedir. Bet (ha)-Midraş ise kutsal metinlerin incelenip açıklandığı yeri ifade etmektedir. Ezra tarafından kutsal metinlerin yazılıp halka okunması ile birlikte o metinlerin tefsir ve açıklaması faaliyeti de (midraş) başlamış, **midraş halakah** (ahkâmıla ilgili metinlerin tefsiri) ve **midraş haggadah** (tarihî ve ahlakî metinlerin tefsiri) tarzında devam etmiştir. Bu işin yapıldığı yerlere verilen ad olan bet (ha)-midraş ise (İslâmî literatürde Beytülmidrâs şeklinde Arapçalaştırılmıştır) ilk defa ikinci mâbed dönemi (m. ö. 515 ve sonrası) yahudi literatüründe "eğitim ve öğretim yeri" anlamında kullanılmıştır. Dinî vecibelerin yerine getirildiği mâbed ve sinagogun dışında Bet (ha)-Midraş müstakil ve mukaddes bir müessese kabul edilmiş, hatta "Tevrat'ın yüceltildiği bir yer" olarak görüldüğü için sinagoga üstün sayılmıştır. Bütün vakitlerini burada kutsal metinlerle meşgul olarak geçiren âlimlerin dışındaki şahısların bu yerde uyuması yasaklanmış,

sinagogda ibadetten sonra Bet (ha)-Midraş'a çalışmaya giden, ilâhî huzura girmeye lâyık kabul edilmiştir. Burası yahudi kutsal kitabının, yahudi hukukunun ve Yahudilik'le ilgili problemlerin araştırıldığı, tartışıldığı, herkese açık bir yeri ve bir öğrenim merkezi olması hasebiyle toplumda yahudi kültürünün yayılmasına katkıda bulunuyordu.

Asr-ı saâdetde Medine yahudilerinde de bu müessese mevcuttu. Beytülmidrâs'ın yahudileri yönlendirici etkisini dikkate alan Hız. Peygamber oraya giderek yahudileri İslâm'a davet etmiş, bazan da ölçüsüz davranışları sebebiyle onları uyarmıştır. Zina eden iki yahudiye nasıl bir ceza vermek gerektiği yahudiler tarafından kendisine sorulduğu zaman da Beytülmidrâs'a gitmiş ve yahudileri Allah'ın kitabını kabule davet ederek zâniler hakkında recm cezası vermiştir. Aslında Tevrat'ta da yer alan bu hükmü inkâr eden yahudilerle ilgili olarak Âl-i İmrân sûresinin 23. âyeti nâzil olmuştur. Bu âyet dolayısıyla hemen hemen bütün müfessirler Beytülmidrâs'tan bahsederek hadiseyi nakledecekler. Hız. Ebû Bekir ve diğer bazı sahâbîlerin de Beytülmidrâs'a gidip yahudi âlimleriyle tartıştıkları bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Kâmus Tercümesi, "drs" md.; *Müsned*, II, 451; Buhârî, "Cizye", 6, "İkrâh", 2, "İ'tişâm", 18; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 552, 558-559, 564-565; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Şâkir), III, 217-218; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, VII, 216-217; İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* (Hatîb), VI, 271; Aynî, *Umdu't-ül-kârî*, Kahire 1348, XV, 89-90; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 202, 614; II, 825, 1138; Abdülmennân Ömer, "Beytülmidrâs", *UDMİ*, V, 216-217; N. Efratî - A. Rothkoff, "Bet (ha)-Midrash", *EJd.*, IV, 751-752; M. D. Herr, "Midrash", *a.e.*, XI, 1507-1508.

AHMET ÖNKAL

BEYTÜLMUKADDES

(bk. KUDÜS).

BEYYÂNÎ

(البَيَّانِي)

Ebû Muhammed Kâsım b. Muhammed b. Kâsım el-Ümevî el-Beyyânî el-Kurtubî (ö. 276/890)

Endülü'sün tanınmış âlimlerinden, müctehid ve muhaddis.

Kurtuba yakınlarındaki Beyyâne'ye (Bana) nisbetle anılır. 220 (835) yılından sonra doğdu. Kurtuba'da öğrenim gördü ve ilim tahsili için Doğu'ya seyahatte